

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: ФІНАНСОВІ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ

Проаналізовано особливості реалізації державної політики в сфері національної безпеки і оборони. Охарактеризовано роль інститутів публічного сектора в питаннях національної безпеки. Запропоновано шляхи активізації інститутів громадянського суспільства щодо боротьби з тероризмом як глобальною загрозою національній безпеці у XXI столітті.

The peculiarities of state policy in the sphere of national security and defense are analyzed. The role of public institutes in the sphere of national defense is characterized. The basic ways of stimulation the institutes of civil society in a struggle against the terrorism are proposed.

Одним з функціональних призначень інститутів публічного сектора є формування і реалізація державної політики, важливою і невід'ємною складовою якої є національна безпека і оборона. Актуальність дослідження особливостей реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони зумовлена тим, що діяльність інституцій публічного сектора в цій сфері носить достатньо складний характер, який обумовлюється наявністю особливих об'єктів безпеки, зокрема, особистість з її правами і свободами, суспільство з його матеріальними та духовними цінностями.

Дослідженням проблем державної політики в сфері національної безпеки і оборони займаються як зарубіжні вчені (Л. Абалкін, Дж. Дентон, Р. Лукабо, Р. Міллер, Дж. Стігліц, Х. Фукуа), так і вітчизняні науковці у сфері економіки, права, політології (Г. Варламова, В. Горбулін, А. Качинський, А. Лодзянов, С. Пирожков, В. Предборський, Г. Ситник, Г. Сніжко, О. Черняк, Г. Черноус). Однак, незважаючи на наявність широкого кола публікацій з про-

блематики державної оборонної політики та військового співробітництва, залишаються нерозглянутими питання взаємодії інститутів публічного сектора щодо захисту національних інтересів країни та оборони, ролі інститутів громадянського суспільства в справі боротьби з тероризмом, що в XXI столітті став головною проблемою оборонної політики, яка стосується сьогодні вже не стільки окремих держав-націй, скільки усієї світової спільноти.

Як справедливо відзначає в своїх дослідженнях В. Предборський, безпека є результатом свідомої, соціальної діяльності із забезпечення захисту особи, сім'ї, суспільства, держави [1, 13; 2]. Діяльність із забезпечення безпеки виникає як соціальний феномен щодо подолання протиріч між об'єктивною реальністю – небезпекою і потребами особи, соціальних груп, суспільства та держави на засадах попередження, локалізації і обмеження.

Діяльність із забезпечення безпеки прийнято розглядати у двох взаємопов'язаних вимірах: горизонтальному, який стосується

діяльності із забезпечення безпеки особи, підприємства, регіону, держави, суспільства, міжнародної спільноти, та вертикальному, до якого відноситься забезпечення політичної, військової, економічної, інформаційної, науково-технічної безпеки. Національна безпека є станом, за якого захищені національні інтереси країни в широкому їх розумінні, що включають політичні, соціальні, економічні, військові, екологічні аспекти, ризики, що пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю, розповсюдженням зброї масового ураження, а також попередженням загрози духовним та інтелектуальним цінностям нації [3, 14].

На жаль, у світі постійно спалахують війни та військові конфлікти, і як свідчить світова статистика [4, 8–14], на початку третього тисячоліття на планеті налічувалося майже 200 армій загальною кількістю близько 24–25 млн. осіб, що становить 0,4% населення світу. Саме наявність потенційних загроз національній безпеці країни вимагає від урядів різних країн, в т. ч. України, реалізації ефективної державної політики в сфері оборони.

Згідно положень теорії економіки державного сектора, оборона – один з не багатьох прикладів чистих товарів суспільного споживання, вартість якого неможливо визначити простим опитуванням індивідів щодо їх граничної готовності за це платити, адже жоден громадянин не в змозі визначити, яку додаткову кількість захисту від нападу ворога він купує, витрачаючи на оборону додатковий долар [5, 379]. В таких питаннях прийнято покладатися на думку експертів, які, природно, часто схильються в бік збільшення асигнувань на ті послуги, за які вони несуть безпосередню відповідальність. Особи, що відповідають за рішення в сфері військових видатків і за одержання урядом необхідних йому товарів та послуг, мають значний вплив на ефективність, з якою витрачаються оборонні кошти. Тому в більшості країн світу, особливо у мирний час, ведуться широкі дискусії стосовно питання про те, до якої міри військові при прийнятті рішень в сфері оборони повинні консультиватися з громадськістю, що є важливим елементом де-

мократизації публічного сектора економіки. На користь посилення контролю суспільства над оборонними видатками можна навести декілька аргументів:

– по-перше, оскільки кожна галузь збройних сил має свої власні інтереси, які намагається реалізувати через зростання видатків бюджету на своє фінансування, то необхідним є існування незалежного “штабу” прийняття рішень та контролю над бюджетними ресурсами, який би об'єктивно оцінював видатки на оборону з точки зору втрат і результативності. До такого “штабу” повинні входити не лише представники громадськості, оскільки цивільним особам часто бракує військового досвіду та компетенції, але й представники збройних сил, які не мають особливих інтересів щодо фінансування тої чи іншої галузі;

– по-друге, більшість закупівель, які здійснює Міністерство оборони кожної країни, проводяться не на конкурентному ринку, оскільки існує лише один великий покупець – уряд, і декілька потенційних продавців з огляду на особливість продукції, яка замовляється (наприклад, ядерна зброя, нові види військової техніки). Жодна з фірм – потенційних учасників тендерних торгів за право підписати контракт з урядом, не може в повному обсязі надати інформацію про реальну собівартість товарів і послуг для потреб оборони, особливо щодо нових видів озброєнь. Такі витрати систематично недооцінюються частково й тому, що потенційним учасникам тендерів потрібно запропонувати лише найнижчу ціну. У випадку перевитрат, які понесла фірма-виробник, уряд вимушений проплачувати усі додаткові витрати, оскільки постає питання: або втратити усі кошти, які вже були витрачені, або фінансувати і надалі, адже затримки в процесі пошуку нового виробника чи розміщення нового виду озброєнь можуть завдати вагомих збитків. Усе це змушує громадськість пильніше “придивлятися” до характеру закупівель в сфері оборони у мирний час, оскільки надмірні видатки бюджету на оборонну галузь лягають додатковим “тягарем” на кожного платника податків;

– по-третє, практика проходження військової служби в багатьох країнах світу, в т.

ч. Україні, пов'язана з обов'язковим призовом. Це означає, що зарплата, яка отримується особами під час проходження військової служби, є нижчою від "ринкової" платні за такий вид діяльності. Отже, призов можна розглядати як додатковий податок, який накладається на вибраних серед населення осіб (наприклад, в Україні, на чоловіків від 18 до 25 років). Проте і в цій групі існує певна дискримінація, адже до лав збройних сил йдуть далеко не всі – існує нерівність за соціальним статусом, оскільки пільги одержують, переважно, діти осіб середнього і заможного класів суспільства, за рівнем освіти тощо [5, 380–381]. Військова повинність також призводить до появи армії, в якій не приймається до уваги повна вартість альтернативних програм, оскільки дешева робоча сила не стимулює військових замінювати людську працю новою технікою і технологіями. Така ситуація також вимагає широкого залучення громадськості до проблем військового призову та можливостей переходу на контрактну службу.

Основи державної політики України в оборонній сфері визначено Законом України "Про оборону України" (2000 р.), в якому проголошується, що на потреби цієї сфери обсяги фінансування щорічно складатимуть не менше 3% ВВП, Законом України "Про організацію оборонного планування" (2004 р.), що визначає завдання, зміст і порядок планування в галузі оборони та координації дій органів державної влади в цій сфері, та Концепцією національної безпеки України (2003 р.), в якій чітко визначено курс на євроатлантичну інтеграцію. Однак вимога фінансування оборони на рівні 3% ВВП перманентно не виконується, зокрема у 2004 р. цей показник складав 2,6% ВВП [6]. І якщо на початку 1990-х рр. це пояснювалось фінансовою кризою, то в останні роки недофінансування Збройних Сил України обумовлюється потребою у значному їх скороченні. Проте, як відмічають О. Черняк, Г. Черноус та Г. Варламова, зменшення державних витрат на оборону сьогодні значно випереджає процес скорочення особового складу і кількості озброєнь та військової техніки Збройних Сил України [7].

Особливістю оборонного бюджету України є те, що його структура не відповідає світовим нормам. Так, класичний військовий бюджет країн НАТО, як правило, складається з трьох частин [8]: витрати на особовий склад (до 45%), операційні витрати (до 25%), фінансування оборонних НДДКР (до 10%) і придбання нових зразків озброєння і техніки (до 20%). В Україні на утримання особового складу витрачаються від 20 до 40% коштів, а на такі статті, як "закупівля озброєння і військової техніки" і "науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи" – менше 1%. Як показують дані табл. 1, у 2006 р. на утримання особового складу Збройних Сил України було витрачено 22,1% кошторису Міністерства оборони, а на тилове забезпечення, реформування та розвиток Збройних Сил України, закупівлю озброєння і військової техніки, прикладні дослідження в сфері військової оборони держави – менше 1%. Усе це свідчить про недосконалість структури військового бюджету України, ігнорування в процесі його складання важливості інноваційного розвитку оборони та реформування в напрямку модернізації.

Найважливішими показниками військово-економічної безпеки країни є рівень витрат на національну оборону у відсотках до ВВП, а також витрати на оборону на одного мешканця та на утримання одного військовослужбовця. Нормою асигнувань на оборону в країнах НАТО є 2,2–2,5% ВВП. Так, військовий бюджет 2004 р. становив у Франції – 2,6% ВВП, Великобританії – 2,8%, Італії – 2,0%, Німеччині – 1,4%, що в абсолютних показниках складає в середньому не менш ніж 15000 дол. США на військовослужбовця в рік. У Польщі, Угорщині цей показник становить приблизно 20000 дол. США, у більшості інших країн НАТО – від 40000 до 60000 дол. США, у Великобританії – 90000 дол. США, у США – 200000 дол. США. На українського військовослужбовця сьогодні припадає близько 2000 дол. США щорічно.

В цілому по країнах ОЕСР за період 1990–2004 рр. витрати на оборону, законність та правопорядок скоротилися до рівня 10% загальних урядових витрат. Найбільш відчутно

Таблиця 1

Основні показники кошторису Міністерства оборони України, млн. грн.*

Видатки	2004 р.		2005 р.		2006 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Утримання особового складу Збройних Сил України	2286,2	41,5	2389,5	23,3	2768,2	22,1
Матеріально-технічне забезпечення бойової, оперативної та фізичної підготовки військ	30,5	0,0	7,7	0,0	13,3	0,0
Тилове забезпечення Збройних Сил України	456,0	0,1	484,2	0,0	461,2	0,0
Реформування та розвиток Збройних Сил України	355,2	0,1	358,1	0,0	404,7	0,0
Закупівля озброєння та військової техніки	61,0	0,0	58,6	0,0	125,3	0,0
Прикладні дослідження у сфері військової оборони держави	31,4	0,0	39,0	0,0	33,7	0,0
Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців	304,5	0,1	225,2	0,0	366,4	0,0
Пенсійне забезпечення військовослужбовців	...	...	4350,8	42,4	6030,0	48,1
Всього	5504,1		10249,8		12537,0	

* Таблицю складено на основі даних Міністерства оборони України та Законів України "Про Державний бюджет України на 2005 р.", "Про Державний бюджет України на 2006 р."

витрати на оборону скоротилися в таких країнах, як Німеччина (в 2 рази), Бельгія (в 1,85 рази), Швейцарія (в 1,8 рази), Нова Зеландія (в 1,73 рази), Ірландія (в 1,71 рази) та Канада (в 1,67 рази). Проте у Люксембурзі обсяг державного фінансування оборони залишився незмінним, а у Японії зріс на 11% (табл. 2).

У засобах масової інформації часто говорять про негативний вплив оборонних витрат на економічний розвиток країни та планують за рахунок їх скорочення вирішити накопичені економічні та соціальні проблеми. Однак, за оцінками експертів [10, 11; 11, 65–72; 12, 4], оборонно-промисловий комплекс є одним з основних резервів, що дає можливість у взаємодії з іншими секторами економіки розраховувати на збереження країною статусу індустріально незалежної держави. Він є невід'ємною складовою частиною військового потенціалу країни та промисловою основою національної безпеки держави. Оборонні витрати реалізуються і впливають на економічний розвиток держави через розвиток оборонно-промислового комплексу, який виробляє озброєння, військову техніку, послуги національної оборони та іншу оборонну про-

дукцію. Саме в цьому комплексі народжуються високі технології, ноу-хау, що згодом можуть застосовуватися й у цивільних галузях економіки. Отже, оборонно-промисловий комплекс визначає та забезпечує НТП, розширює експортні можливості держави, насичує внутрішній ринок споживчими товарами.

Відтак, при фінансуванні Збройних Сил України необхідно враховувати не тільки витратний бік, а й зворотний їх вплив на науково-технічний рівень та конкурентоспроможність країни, експорт високотехнологічної продукції, ринок праці, геополітичне та гео економічне становище; у контексті вимог до послуг оборони з боку суспільства насамперед слід враховувати конкурентоспроможність країни у зовнішньому середовищі (неконкурентоздатна оборона рівнозначна її відсутності); а також слід дотримуватись порогових значень витрат на національну оборону – від 3% до 6% ВВП [13, 3], що є допустимим ступенем воєно-економічного "напруження" держави для мирного часу.

Діяльність інституцій публічного сектора в сфері національної безпеки та оборони носить достатньо складний характер, який обумовлю-

Таблиця 2

Державні витрати на оборону в розрізі країн світу (% від ВВП) [9, 306]

Країна	1990	2004	2004/1990	Країна	1990	2004	2004/1990
<i>Країни з високим рівнем розвитку людського потенціалу</i>							
Австрія	1,0	0,8	0,80	Великобританія	3,9	2,8	0,72
Бельгія	2,4	1,3	0,54	Канада	2,0	1,1	0,55
Греція	4,5	4,2	0,93	Нова Зеландія	1,8	1,0	0,56
Ірландія	1,2	0,7	0,58	США	5,3	4,0	0,75
Іспанія	1,8	1,1	0,61	Данія	2,0	1,5	0,75
Італія	2,1	2,0	0,95	Норвегія	2,9	2,0	0,69
Люксембург	0,9	0,9	1,00	Фінляндія	1,6	1,2	0,75
Нідерланди	2,5	1,7	0,68	Швейцарія	1,8	1,0	0,56
Німеччина	2,8	1,4	0,50	Швеція	2,6	1,6	0,62
Португалія	2,7	2,3	0,85	Японія	0,9	1,0	1,11
Франція	3,4	2,6	0,76	Корея	3,7	2,4	0,65
Австралія	2,1	1,9	0,90	Словенія	...	1,6	
<i>Країни з середнім рівнем розвитку людського потенціалу</i>							
Росія	12,3	3,9	0,32	Туреччина	3,5	3,1	0,89
Македонія	...	2,6		Туркменістан	...	...	
Білорусія	...	1,4		Грузія	...	1,4	
Таїланд	2,6	1,2	0,46	Азербайджан	...	1,8	
Україна	...	2,6		Узбекистан	...	...	
Казахстан	...	1,0		Киргизстан	...	2,9	
Вірменія	...	2,6		Молдова	...	0,4	
Китай	2,7	2,4	0,89	Таджикистан	...	2,2	
<i>Країни з низьким рівнем розвитку людського потенціалу</i>							
Зімбабве	4,4	...		Ангола	2,7	4,2	1,56
Того	3,1	1,6	0,52	Замбія	3,7	...	
Кенія	2,9	1,6	0,55	Ефіопія	8,5	...	
Нігерія	0,9	1,0	1,11	Чад	...	1,0	

ється наявністю особливих об'єктів безпеки, зокрема, особистість з її правами і свободами, суспільство з його матеріальними та духовними цінностями. Загальна система суб'єктів гарантування національної безпеки України охоплює такі інститути:

- орган законодавчої влади в особі Верховної Ради України та органи державного управління загальної компетенції, що представлені Кабінетом Міністрів України та місцевими державними адміністраціями;
- органи державного управління спеціальної компетенції, до яких належать Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки, Міністерство оборони, Міністерство юстиції, Національне бюро розслідувань тощо;

- правоохоронні органи, серед яких – Конституційний Суд, органи прокуратури, суди загальної юрисдикції;
- громадські структури, до яких належать пункти охорони громадського порядку та Товариство сприяння обороні України.

Координаційним органом з питань національної безпеки є Рада національної безпеки і оборони України [14]. Отже, з огляду на зазначене, механізм гарантування національної безпеки України зорієнтований на практичну координацію усіх видів діяльності державних та громадських інститутів з метою відвернення, виявлення й усунення явних і потенційних загроз. Однак в умовах розвитку глобальної економіки найсуттєвішою загрозою національній безпеці, згідно опитувань, які проводить група "Corporate Response Group" [15, 15], на

початку 2000-х років була визнана небезпека тероризму, що спонукає уряди більшості країн світу значно розширювати обсяги витрат на оборону, включаючи до їх складу витрати на попередження терористичних актів.

Загалом, тероризм є методом, за допомогою якого організована група прагне досягнути визначених цілей переважно через систематичне застосування вмотивованого насилля, наприклад, захоплення заручників, уgonи літаків, підпали, вибухи тощо. Терористичні дії завжди носять публічний характер і спрямовані для впливу на владу чи суспільство. Саме в цьому виявляється зв'язок терористичних актів з громадськістю, владними та силовими структурами, політиками. З 1970-х рр. найчастіше використовується термін “міжнародний тероризм”, який проект Кодексу злочинів проти світу та безпеки людства ООН визначає

як “здійснення, організацію, сприяння здійсненню, фінансування чи заохочення агентами (представниками) однієї держави актів проти іншої держави або допущення з їх боку здійсненню таких актів, які спрямовані проти осіб чи власності і які за своїм характером мають на меті викликання остраху в державних діячів, груп осіб чи населення в цілому” [16].

Сьогодні найбільшого поширення в світі дістав так званий “східний тероризм”, оскільки саме серед країн Азії налічується найбільша кількість терористичних угруповань, і навіть міжнародні терористичні організації в більшості випадків об'єднують групи терору зі Сходу (табл. 3).

Для сучасного тероризму характерні такі визначальні риси: інтернаціональний характер терористичних угруповань, глобалізація терористичних проявів, відносно простий та

Таблиця 3

Класифікація терористичних організацій

Міжнародні терористичні організації	Національні терористичні організації		
	Америка	Європа	Азія
Аль Каїда	Ку-клукс-клан (США)	Фракція червоної армії (Німеччина)	Аум Сенріке (Японія)
Джамаат Табліх	Чорні пантери (США)	Червоні бригади (Італія)	Хамас (Палестина)
Хізб ур-Тахрір	Національний альянс (США)	Бойові комуністичні групи (Бельгія)	Палестинський ісламський Джихад (Палестина)
Бойова ісламська марокканська група	Армія народу (Колумбія)	Справжня ІРА (Ірландія)	Лашкар-е-Тойба (Пакистан)
Бригади Абу Хаос Аль-Масрі	Світлий шлях (Перу)	Баскська Батьківщина і Свобода (Іспанія)	Харкат-уль-Муджахідін (Пакистан)
		Аксьон Директ (Франція)	Хезболла (Ліван)
		Джамаат (Росія)	Джунд аль-Шам (Ліван)
			Група Абу Сайяф (Філіппіни)
			Рух раджа Сулейман (Філіппіни)
			Джемаа Ісламія (Індонезія)
			Армія Махді (Ірак)
			Ансар аль-Іслам (Ірак)
			Єгипетський ісламський Джихад (Єгипет)
			Аль-Гамаа аль-Ісламія (Єгипет)
			Брати-мусульмани (Єгипет)
			Талібан (Афганістан)

динамічний “експорт тероризму”; участь міжнародних терористичних організацій у розповсюдженні своєї діяльності та впливу на інші регіони, активні спроби встановити контроль над територіями з багатими покладами корисних копалин, зокрема енергоносіїв; використання окремими державами терористичної діяльності для реалізації власних геополітичних інтересів; високий ступінь фінансування терористичної діяльності; використання тіньової економіки в якості одного з головних джерел забезпечення тероризму; встановлення тісних зв'язків між терористичними організаціями і транснаціональною економічною злочинністю, в першу чергу наркобізнесом, контрабандою ядерних матеріалів та пристроїв, інших засобів масового знищення; поява нових видів тероризму, зокрема інформаційного та електронного; професіоналізм та підготовленість терористів на основі великого досвіду участі у численних конфліктах та терористичних актах; пристосування цілей національно-визвольної, релігійної, соціально-економічної боротьби для обслуговування терористичної організації тощо.

В сучасному глобалізованому світі тероризм часто використовується в якості відносно дешевого та безпечного способу розв'язання війни, оскільки будь-яка країна, причетна до тероризму, завжди має можливість спростувати свою участь у проведенні чи підтримці терористичних актів. Як справедливо відзначає Дж. Дентон, “при розв'язанні такої війни кров залишається на совісті лише фанатиків, а не держав” [17]. Необхідність пов'язувати кожну терористичну групу чи окремого терориста-смертника з державою, яка за ним стоїть, та зацікавлена в таких діях, є головною причиною, що зумовлює потребу в утриманні сильних спецслужб (зокрема, ЦРУ).

Більшість експертів, що досліджують феномен тероризму [18; 19; 20; 21; 22], виділяють шість основних його типів:

– націоналістичний тероризм, головною метою якого є формування окремої держави для своєї етнічної групи (так зване “національне визволення”), що нерідко здобуває симпатії на світовій арені. Прикладами таких терористичних організацій є Ірландська рес-

публіканська армія, Організація визволення Палестини, Баскська Батьківщина і Свобода, Партія трудящих Курдистану, Африканський національний конгрес ПАР;

– релігійний тероризм, який ґрунтується на використанні насилля у цілях, що, на думку “релігійних фанатиків”, визначені Богом, причому об'єкти нападів розмиті як географічно, так і етнічно та соціально. Вороги релігійних терористів – усі ті, хто не є членом їх релігійної секти чи конфесії. Прикладами таких терористичних груп є “Аль-Каїда”, група сунітських мусульман “Хамаз”, ліванська шиїтська група “Хезболла”, японський культ “Аум Сенріке”, радикальні єврейські організації;

– тероризм з підтримкою держави, коли уряди окремих держав використовують терористичні групи в якості дешевого способу ведення війни проти частини свого народу. Прикладами такого тероризму на світовій арені виступали Нацистська Німеччина, СРСР, ПАР;

– тероризм лівих екстремістів, головною метою якого є руйнація основ капіталізму та заміна його комуністичним чи соціалістичним устроєм. Прикладами таких терористичних організацій є Німецька організація “Баадер-Мейнхоф”, японська Червона армія, італійські Червоні бригади;

– тероризм правих екстремістів, головною ціллю якого є боротьба з демократією задля формування фашистських режимів. До прикладів таких терористичних груп можна віднести неонацистів будь-якої країни, основними принципами діяльності яких є расизм та антисемітизм;

– тероризм анархістів, зміст якого полягає у використанні насилля через революції, акти громадянської непокорності чи вбивства високо посадовців. До таких терористів відносяться терористи-анархісти 1870–1920-х рр., а також частково сучасні антиглобалісти.

Оскільки головними умовами, які необхідні для формування справжньої терористичної організації, є доступ до грошей, зброї чи вибухових речовин, а також військові знання, надійні сховища та можливість навчання членів

терористичної організації, то не виникає сумніву, що завжди існують держави, які підтримують терористів поза своєю територією та використовують їх у своїх політичних чи військових цілях. Однією з найважливіших основ фінансового "підживлення" тероризму є виробництво і збут наркотиків, оскільки лєвова частина виручених від продажу наркотичних речовин коштів йде на фінансування діяльності бойовиків та інфраструктури різних терористичних формувань. Це робить завдання боротьби з наркобізнесом справою усього цивілізованого світового співтовариства.

Зрощування міжнародного тероризму з наркоманією носить взаємовигідний характер і використовується для розширення сфер свого впливу й одержання терористами додаткових інвестицій. Представники наркобізнесу не тільки фінансують діяльність міжнародних терористичних організацій, але й поставляють їм бойовиків [1, 86].

Ефективна боротьба з тероризмом та злочинністю на локальному, державному і міждержавному рівнях можлива лише в тому випадку, якщо це стане справою не тільки фахівців, але і всього громадянського суспільства. Саме в пошуках такого механізму взаємодії всіх державних і недержавних структур, об'єднання антикримінальних сил на світовій арені, зближення позицій і вироблення нових підходів до боротьби зі злочинністю був створений Всесвітній антикримінальний антитерористичний форум (ВААФ). Стратегічним завданням форуму стало залучення широких кіл світової громадськості (глав держав і урядів, представників органів законодавчої та виконавчої влади, бізнесу, діячів культури, засобів масової інформації, фахівців судових і поліцейських органів, науково-дослідних, освітніх закладів, учасників політичних, громадських об'єднань і рухів) до створення єдиного антитерористичного фронту. Це є достатньо ефективним кроком на шляху локалізації проявів тероризму, оскільки залучення громадськості в процес боротьби з терористичними організаціями сприяє більш повному і масштабному виявленню будь-яких проявів терору, і саме превентивні

заходи, які підтримуються та проводяться усіма зацікавленими групами населення та бізнес-колами, дозволили попередити чергову спробу терористичного нападу на один з аеропортів Великобританії у травні 2007 року.

До того ж, як вірно відзначає В. Предборський [1, 87], сучасні засоби транспорту та телекомунікацій, доступність інформації і технологій, поява світового інформаційного простору та перетворення величезних регіонів у зони вільного переміщення людей, товарів і послуг, ліквідовують більшість перешкод для фізичного переміщення терористів або роблять їх непотрібними для нанесення ударів по об'єктах атаки. При цьому особливу роль відіграє можливість терористичної діяльності з використанням високих технологій, особливо небезпечних в екологічній та електронно-інформаційній галузях, в т. ч. у сфері фінансів, управління озброєнням та великими виробництвами, збитки від ураження якими можуть бути співставлені зі збитками від військових дій. Результати терактів у США (Нью-Йорк) 11 вересня 2001 р. та вибухів у Великобританії (Лондон) 7 і 21 липня 2005 р. не вимагають додаткових коментарів. Показовим також є й вихід на міжнародну арену арабських хакерів.

Оскільки кожна країна на національному рівні повинна дбати про захист як населення, так і об'єктів виробництва й соціальної інфраструктури від ризиків їх пошкодження чи знищення, то розробка заходів попередження терористичних актів, а також ефективних механізмів реагування на них, вбачається нами іманентною функцією кожної держави у XXI столітті. Сьогодні основні зусилля і пріоритети для обмеження та ефективної протидії тероризму слід зосередити на знищенні й максимальному перекритті джерел фінансового забезпечення тероризму з боку тіншової економіки – наркобізнесу. Необхідно також концептуально змінювати стратегічні підходи до боротьби з тероризмом, оскільки сьогодні ці функції покладені, в основному, на спецслужби, що одночасно проводять розвідувальну і контррозвідувальну діяльність. Нерідко інтереси спецслужб в різних країнах не збігаються,

тому актуальним є взаємоузгодження на вищих рівнях управління цілей і напрямків з попередження і розв'язання проблеми терактів. Боротьба з тероризмом повинна стати пріоритетною функцією всіх правоохоронних органів і силових відомств. На сьогодні ж найбільш ефективно взаємодіють між собою органи поліції (міліції) різних країн [23, 432].

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до висновку, що для ефективної боротьби з тероризмом актуальним, на нашу думку, є застосування інструментарію антикризового управління, серед методів якого прийнято виділяти такі: запобігання, готовність, реакцію та відновлення. Ця модель отримала назву ЗГРВ [15, 36] – запобігти виникненню та загрозі кризової ситуації, підготувати організацію до боротьби з кризою, забезпечити ефективну реакцію в момент кризи та в період відновлення після шкоди, завданої кризою.

1. На етапі запобігання важливими є як оцінка потенційної загрози терористичного акту залежно від політичної чи соціально-економічної ситуації, так і вжиття необхідних заходів з попередження, наприклад, зростання видатків державного бюджету на оборону, рекламу необхідності навчання навичкам соціальної та екологічної безпеки громадян.

2. На етапі готовності надзвичайно ефективним методом виступає постійний моніторинг активності терористичних організацій світу та прогнозування об'єктів їх потенційного нападу, а також заохочення громадськості до навчання навичкам адекватного реагування в кризовій ситуації, тестування осіб, відповідальних за збереження громадського порядку та порятунку людей, на предмет професійної придатності та психологічної стійкості.

3. На етапі реакції актуальними є аналіз впливу терористичного акту на економіку країни та соціально-політичну ситуацію, розробка детального плану дій щодо реагування на терористичний акт та усунення небезпеки наступних терактів, застосування антикризових навичок та оцінка ефективності проведених заходів реакції на теракт з точки зору аналізу вигод і втрат.

4. Останній етап – відновлення – повинен передбачати аналіз впливу заходів відновлення на соціально-економічний розвиток країни та громадський порядок, розробку плану відновлення, застосування антикризових навичок в процесі відновлення пошкоджених об'єктів та постраждалих осіб, аналіз ефективності відновлювальних робіт в спектрі попередження наступних терактів.

Таким чином, застосування моделі ЗГРВ стосовно боротьби з тероризмом дає змогу детально “розібрати” типи дій на підгрупи та проаналізувати їх в тісному взаємозв'язку одна з одною. Ефективний кризовий менеджмент протидії тероризму повинен розпочинатись з адекватної оцінки потенційної загрози терору і передбачення розмірів її шкоди та впливу (такі передбачення дають можливість вчасно виробити відповідні рішення щодо подальших дій). Кризовий менеджмент синтезує усі чотири типи дій ЗГРВ, а прикладом такого синтезу може виступати вдосконалення попереджувальних стратегій боротьби з тероризмом, які кожна держава повинна виробляти, спираючись на власний досвід; виходячи з навичок комунікацій в процесі реакції на потенційну небезпеку; стосунків з мас-медіа та імідж-менеджменту.

Література

1. Предборський В. А. *Економічна безпека держави: Монографія.* – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
2. Тіньова економіка та організована економічна злочинність / Під ред. Предборського В. А. – К.: Фенікс, 1999. – 463 с.
3. Концепція економічної безпеки України. – К.: ІЕП НАНУ, 1998.
4. Ситник Г. П. *Система державного управління національною безпекою: аналіз чинників // Управління сучасним містом.* – 2003. – № 7 (9). – С. 8–14.
5. Стігліц Дж. *Економіка державного сектора / Пер. з англ.* – К.: Основи, 1998. – 854 с.
6. www.korrespondent.net.
7. Черняк О. І., Черноус Г. О., Варламова Г. О. *Взаємовплив оборонних витрат та економічного розвитку України // Стратегічна панорама.* – 2004. – № 3.
8. www.nato.int.

9. Доклад о развитии человека за 2005 г.

10. Лодзянов А. Д., Ольшевський В. Й. Інноваційні підходи до розвитку науково-технічної діяльності в інтересах оборони держави // *Проблеми науки*. – 2002. – № 7.

11. Лодзянов А. Д., Сніжко Г. Т. Воєнно-економічна безпека в умовах реформування оборонної сфери України: системний підхід до визначення критеріїв і показників // *Стратегічна панорама*. – 2004. – № 1. – С. 65–72.

12. Бадрак В. Збройовий бізнес – це забезпечення умов для розвитку науки і технологій (інтерв'ю з В. Малевим) // *Дзеркало тижня*. – 2001. – 8 березня.

13. Мунтіян В. Фінансування Збройних Сил України: проблеми та перспективи // *Дзеркало тижня*. – 2002. – № 34 (409).

14. Конституція України.

15. Хім Р. Кризовий менеджмент для керівників / Пер. з англ. – К.: Наукова думка, 2002.

16. Лукабо Р., Фукуа Х. Е., Кенджемі Дж. П., Ковальські К. Терроризм: психологические и политические аспекты // www.google.com.

17. Denton J. *International Terrorism: The Nuclear Dimension* // *Terrorism: An International Journal*. – 1985. – № 9 (2).

18. Bodansky Y. *Target America: Terrorism in the USA Today*. – New York: S.P.I. Books / Shapolsky Publishers, 1993.

19. Gibbs J. P. *Conceptualization of Terrorism* // *American Sociological Review*. – 1989. – № 54.

20. Goertzel T. *The Ethics of Terrorism and Revolution* // *Terrorism: An International Journal*. – 1988. – № 11.

21. Kumamoto R. *Diplomacy from Below: International Terrorism and American Foreign Relations* // *Terrorism: An International Journal*. – 1991. – № 14.

22. Miller R. *The Literature of Terrorism* // *Terrorism: An International Journal*. – 1988. – № 11.

23. *Проблемы глобальной безопасности*. – М.: ИНИОН, 1995.